

Mevrouw Sapiens

Mevrouw Sapiens was een sportief, sterk en gespierd type. De hele dag was zij in beweging, op zoek naar een plek voor kamp en kampvuur en speurend naar noten, zaden en wild.

Kras kuierend trok de stam van plek naar plek, op zoek naar voedsel en een veilige overnachtingsplek. Onze voorouders waren jager-verzamelaars. Wie deed wat? Om dat te ontdekken kijken deskundigen goed naar jagers en verzamelaars die nu nog leven. Denk aan Inuit in het Noord-poolgebied, de Himba in zuidelijk Afrika en de Masai in het oosten van Afrika. Zouden mensen vroeger net zo hebben geleefd?

Wie weet.

Als dat zo is, dan zie je dat mannen bij moderne jager-verzamelaars, maar ook bij chimpansees, meer gevaarlijke dingen doen dan vrouwen, zoals jagen, oorlog voeren en met elkaar om dominantie strijden. Vrouwen vinden vruchten, plukken paddenstoelen, pikken insecten, nemen noten mee, wieden wortels, vissen op vissen en vangen klein wild. En... vrouwen spelen een onmisbare rol in de jacht! Ze speuren naar sporen. Samen met de kinderen bewegen ze beesten bij elkaar tijdens drijfjachten. Als de prooi geen kant meer op kan, doen de mannen het gevaarlijke werk en doden het dier met hun pijl of speer.

Als je in een groep van twintig mensen leeft, heb je elkaar heel hard nodig. Knappe jagers zijn supersamenwerkers! Als je groot wild wilt neerhalen, zijn slimheid en samenwerken belangrijker dan kracht. Er zijn spoorzoekers nodig. Je moet geruisloos kunnen sluipen. Strikken en vallen zetten. Communiceren. Geduldig stilstaan bij het water, voordat je je harpoen in een vis prikt.

Moeders blijven niet per se bij de kinderen. Die kunnen ook verzorgd worden door andere stamleden. De fitte en gezonde mensengroep gaat op pad, oudere en gewonde mensen blijven bij de kinderen in het kamp.

Zouden jagers en verzamelaars in de prehistorie zo geleefd hebben? Het is niet in oker opgetekend in de grotten. Wel kun je botten onderzoeken. Daaraan kun je zien hoe de spieren hebben vastgezetten aan de botten en hoe ze die spieren hebben gebruikt. Mannen en vrouwen hadden sterke armen, het waren krachtpatsers én krachtpatsters.

Mannen en vrouwen voerden andere taken uit. Wie wat deed? In de honderdduizenden jaren die we leven is dat vast niet altijd en overal hetzelfde geweest. De moderne mens heeft op zo veel verschillende plekken geleefd! In het koude Europa zijn andere talenten nodig dan in het warme Australië.

De moderne mens is zo succesvol doordat ze afspraken kunnen maken over de taakverdeling. Mannen en vrouwen gingen zich specialiseren in taken. Dit heeft in ons voordeel gewerkt in de evolutie. Neanderthalers deden dit veel minder. Hoe andere mensensoorten de taken verdeelden onder mannen en vrouwen is nauwelijks bekend.

Maar... misschien klopt er eigenlijk niet zo veel van het onderzoek bij de stammen van nu. Want dat onderzoek is gedaan door mannen, er werkten toen nog niet veel vrouwen als wetenschapper. Die mannelijke onderzoekers uit Europa en Amerika spraken alleen met de mannelijke leider van een stam. Ze keken niet naar de rol van vrouwen. Misschien moeten ze het onderzoek nog eens overdoen en beter kijken, anders kijken? Want wie anders kijkt, ziet andere dingen.

Vrouwelijke jagers

Stel je voor, een stamgenoot gaat dood en krijgt in het graf een zak, beschilderd met oker, met daarin 24 stenen gebruiksvoorwerpen waarmee je kunt jagen op groot wild:

- zes punten van werpsperen;
- vier schrapers;
- een stenen mes;
- afslagen van vuursteen.

8000 jaar later loopt een groepje wetenschappers door het Andesgebergte in Peru en vindt dit graf. Vlakbij liggen nog 20.000 gebruiksvoorwerpen. En er zijn vijf andere graven,

IJzman Ötzi

Zijn laatste avondmaal bestond uit tarwe, vet vlees en varens. En toen ging hij dood. Heel plotseling. Erg sneu voor Ötzi natuurlijk, maar een goudmijn voor geleerden! Want omdat hij 3400 jaar lang in ijs verpakt lag, is bijna alles van de man bewaard gebleven. Waarschijnlijk was Ötzi een belangrijke, oude (45 jaar!), wijze man. Hij had een kostbare koperen bijl bij zich en droeg een blitse berenmuts op zijn hoofd.

Nog steeds is hij bijzonder belangrijk. Ötzi is de oudste menselijke mummie ooit in Europa gevonden. Hij leefde tussen 3400 en 3100 voor Christus op de grens van Italië en Oostenrijk. Door

hem weten we nu heel veel meer over oermensen in de nieuwe steentijd. Dat is de tijd waarin steeds meer mensen boer werden, maar ook nog als jager en verzamelaar aan eten en spullen kwamen.

Ötzi had bruine ogen, een donkere huidskleur, kreeg al een beetje een kale kop, maar had ook nog plukken dreadlocks in zijn nek. Op zijn kin zat een harige baard. Met 55 kilo en een lengte van 1 meter 60 was hij erg slank.

61 tatoeages sierden zijn huid: inkervingen die met koolpoeder zijn ingewreven. Zijn die gezet om hem te genezen van iets?

Een deel van zijn kleding zat zowaar

waarvan één ook gevuld is met allerlei voorwerpen voor de jacht. Lange tijd dachten wetenschappers: jachtattributen in het graf, dus een man! Maar dankzij DNA-onderzoek is duidelijk dat het een twintig jaar oude vrouw was die begraven ligt in dit praalgraf. Of een bot van een man of vrouw is, kun je zien aan een eiwit in het DNA. De leeftijd van mensen is te zien aan de tanden. Een verrassende ontdekking. Was deze vrouw jager? En zo ja, was ze de enige vrouwelijke jager uit de hele oertijd?

De onderzoekers zochten verder. Ze keken nog eens goed naar 429 personen uit de oertijd die gevonden waren op 107 verschillende begraafplekken. 27 personen hadden

nog aan zijn lijf. Schoenen met warme voering, beenkappen van runderleer, een hoed van berenvel, een mantel gemaakt van schapen- en geitenhuid en een pijlkoker van reeënhuid. Vel en vacht van dieren die daar leefden. Vellen en vachten dus van veeteelt én van de jacht.

Verder vermaakte Ötzi zich met vuur. Hij droeg in zijn zak een stukje tonderzwam met een steentje pyriet, waardoor hij vonkjes kon maken en zo warm kon blijven.

Er is zelfs een duizenden jaar oude diepvriesmaaltijd gevonden: Ötzi's maaginhoud. Zijn laatste maaltje was er een van edelhertenvlees,

varens en tarwe. Het een na laatste maal waren malse happen steenbokvlees. Zelfs de eitjes van de zweepworm, een parasiet, zijn gespot in zijn darmen.

Waarschijnlijk is Ötzi vermoord door een vijand. Dat is te zien aan een – toen – verse vleeswond in zijn rug en een vuurstenen pijlpunt in de linkerschouder. Die pijlpunt heeft een slagader geraakt, wat betekent dat hij in een paar minuten is doodgebloed.

Bloedsporen op zijn wapens en kleding komen van vier verschillende personen. Heeft hij ruzie met ze gehad? Wie had het op hem gemunt? En waarom? Geen mens kan het ons nog vertellen.

Oudste sapiens woont in Leiden

Schatten verpakt in zand

DOGGERLAND – 11.000 voor Christus

Leiden is sinds kort de eigenaar van Neerlands oudste *homo sapiens*. Het Rijksmuseum van Oudheden ligt vol met oude schatten: zwaarden, beelden, kannen, kruiken, werktuigen: van alles. Zelfs het depot puilt uit van de oudheden. Maar wat waren ze blij in dit museum toen ze de oudste Nederlander erbij kregen! Zelfs al was het maar één stukje mens ter grootte van een hand. Of de BN'er man of vrouw was, is onbekend. Wel weten we dat het een volwassen persoon was die in zijn of haar jeugd last had van bloedarmoede. Aan het bot is te zien dat mensen in de ijstijd veel vlees

aten en dus jager waren.

Het stukje mens lag 13.000 jaar lang ongezien in Doggerland op de bodem van de Noordzee en is opgevist in 2013. Dit stuk Noordzeebodem is bezaaid met botten, kiezen en tanden van uitgestorven dieren, zoals de wolharige mammoet, sabeltandtijger en het reuzenhert. Ook Doggerlanders dobberen door de Noordzee. De tientallen *homo sapiens*-botten die strandjutters op stranden bij elkaar struinen en vissers in visnetten vinden, zijn schatkisten voor onderzoekers. Een bot geeft informatie over leeftijd, geslacht, ziektes, voedsel en wie familie was van wie.

ongeveer dezelfde jachtvoorwerpen meegekregen als de dame in Peru. Elf daarvan waren vrouw, zestien van de begraven mensen was man. De onderzoekers denken nu dat ongeveer dertig tot vijftig procent van de vrouwen hielp bij de jacht. Kortom: het maakte niet uit of je man of vrouw was. Talent stond voorop!

‘Maar,’ zegt Luc Amkreutz die werkt bij het Rijksmuseum van Oudheden, ‘doden begraven zichzelf niet. Het zijn de nabestaanden die een overledene grafgiften meegeven. De voorwerpen hoeven niet per se uit te drukken hoe iemand zijn of haar leven leidde.’ Hoe iemand begraven wordt, zegt dus ook iets over hoe anderen iemand zagen of graag wilden zien. Of hoe ze de dode wilden voorbereiden op ‘een tocht’ naar een hiernamaals.

Verder graven naar graven en fossielen vinden is de enige manier om meer antwoorden te vinden. Zonder vooroordelen verder zoeken.

Doggerland, veranderland

Doggerland. Waarschijnlijk heb je er nog nooit van gehoord, toch ligt het vlak bij huis. Dit land ligt verzopen op de zeebodem onder de zoute Noordzee.

Doggerland kwam tevoorschijn op de zeebodem toen door de laatste ijstijd het zeewater was opgezogen door de ijskappen in het noorden van Europa. Door het grote Doggerland tussen Nederland, Scandinavië en Engeland stroomden rivieren. Zalmen zwommen door het water, ganzen waggelden op de wal.

Op de uitgestrekte steppe trokken kuddes wolharige mammoeten, wolharige neushoorns, rendieren, paarden en reuzenherten over grazige graslanden van drinkplek naar drinkplek. Hongerige hyena's en likkebaardende grottenleeuwen loerden op het levende lekkers. Door datzelfde landschap trokken jager-verzamelaars langs de oevers. Ze bleven een tijdje hangen als ze er alles vonden wat ze nodig hadden, zoals huid, vacht, vlees, vet en pels.

Bijna een miljoen jaar lang leefden er mensen op deze plek. Doggerland is de

plek waar meer dan 800.000 jaar geleden de eerste voetstappen van vroege mensachtigen in Noord-Europa werden achtergelaten. Odette en familie waren die avonturiers. Daarna was het lange tijd het jachtterrein van Krijn & de zijnen die er 400.000 jaar geleden neerstreken. De moderne mens kwam hier 35.000 jaar geleden wonen, de neanderthaler was toen al uitgestorven.

Dat daar lange tijd zo'n levendig land was geweest, was heel lang onbekend. Al vonden vissers wel verrassend vaak brokken veengrond en geheimzinnige, grote botten in hun net. En die fossiele boomstronken waren ook razend raadselachtig. Toen op een dag in 1931 een 21 centimeter lange, getande speerpunt van een gewei uit een opgevist stuk veen viel, lag daar het eerste bewijs: hier hadden mensen gewoond. Het was een speerpunt waarmee de moderne mens op wild en vis kon jagen.

Nadat de ijstijd 20.000 jaar geleden klappertandend koud was geweest, warmde de wereld een beetje op. 16.000 jaar geleden warmde de wereld nog verder op. Het was nog steeds koud, maar niet meer ijskoud. De moderne mens keerde terug. Net als roofdieren jaagden ze op planteneters. Doggerland was lange tijd de *place to be* voor de rendierjagers. Totdat... het na een valse start ongeveer 13.000 jaar geleden nog een keer ijzig koud werd. Hierna warmde het klimaat goed op en smolt het ijs.

In de zoetwatermoerassen en aan de kust en riviermondingen was elk seizoen genoeg eten. Mensen verzamelden schelpdieren, weekdieren, wortels, noten, knollen, zaden en vruchten. Ze jaagden op oerossen, zeehonden, vogels, vissen, edelherten, elanden, reeën en wilde zwijnen of deden zich tegoed aan een aangespoelde walvis. Een metersgroot cadeau vol vet, vlees en botten. Al dit voedsel wisten ze te vangen, omdat ze zo slim waren om nieuwe technieken uit te vinden. Graafstokken, strikken, fuiken, vishaken, vallen en netten waren net als pijl en boog en de trouwe jachthond onmisbaar.

Maar ijskappen smolten verder. De zeespiegel steeg in 10.000 jaar tijd 65 meter. Het water kwam hoger en hoger. Doggerland kromp kleiner en kleiner. Net zo lang totdat het droomland 8.000 jaar geleden bijna helemaal verstopt werd onder een golf van vernietigend water.

De schatten van Doggerland

Vuistbijl

Bot van familie
van Krijn

Kleine
mammoetkies

Oeroude
naald

Speerpunt met
tanden, gemaakt
van een gewei

● Doggerland
— huidige
kustlijn